

Мороз Л. І., доктор психологічних наук,
професор, провідний науковий
співробітник Одеського державного
університету внутрішніх справ;

Яковенко С. І., доктор психологічних
наук, професор, перший проректор
Київського інституту сучасної
психології та психотерапії

ТРУДНОЩІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЗА УЧАСТІ МАЛОЛІТНІХ ЧЕРЕЗ ОБМЕЖЕНІСТЬ ЇХ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ

З практики розслідування злочинів відомо чимало прикладів, коли діти віком 3–5 років повідомляли на допиті дані, що сприяли встановленню об'єктивної істини у справі. Разом з цим дітей рекомендується допитувати лише у разі крайньої потреби, так як допит може негативно вплинути на їхню психіку [1; 3; 6], отже консультація з дитячим психологом не буде зайвою.

Під час допиту дітей дошкільного віку необхідно використовувати цілеспрямовані психолого-педагогічні прийоми, що ґрунтуються на знаннях індивідуально-психологічних особливостей, основних показниках фізичного, психічного й інтелектуального розвитку, а також вміннях знаходити ефективні методи та алгоритми проведення допиту з урахуванням обмеженості словникового запасу дитини, створювати комфортні для дитини умови спілкування [2; 4].

Особливості допиту неповнолітніх розглядались у працях таких науковців, як: І. В. Басиста, Р. С. Белкін, Л. В. Васильєв, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалова, М. М. Коченов, Є. М. Левшиць, Т. П. Матюшкова, Л. І. Мороз, Н. Р. Осипова, С. С. Ординський, С. О. Пришляк, І. В. Романовська, Л. М. Ростомова, В. Ю. Шепитько, О. М. Цільмак, С. І. Яковенко та ін.

У ст. 168 «Допит неповнолітнього свідка» Кримінального процесуального кодексу (КПК) України передбачено, що допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років проводиться у присутності педагога, а при необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього. Свідкові, який не досяг шістнадцятирічного віку, роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду, але

про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за завідомо неправдиві показання його не попереджають. В КПК України не зазначається, з якого віку можна проводитися допит дитини, що стала свідком або жертвою злочину, і яка інколи є єдиним носієм інформації про злочин. Думка дитини має бути врахована й при розгляді її майбутнього у випадку розлучення батьків [5].

Методика допиту дошкільника відрізняється від методики допиту дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку, що зумовлено особливостями фізичного, психічного, психофізичного, інтелектуального розвитку дітей різних вікових груп.

Проведення допиту малолітніх вимагає врахування їх загальновікових та індивідуальних особливостей, зокрема, стану здоров'я, рівня розвитку дитини (який часто залежить від сімейних обставин) та виховного впливу батьків. Необхідно правильно обрати місце допиту дошкільника (удом, у дитячому закладі, у «зеленій кімнаті»), тобто там, де дитина відчуватиме себе в безпеці, й не там, де вона зазнала шкоди; дізнатися про індивідуально-типологічні особливості малюка, його «сильні та слабкі місця»; схильність до фантазування; захоплення; улюблені ласощі тощо, що матиме значення для встановлення контакту; знати соціальне оточення та родинні стосунки дитини; дати можливість дитині звикнути до себе та встановити довірливі стосунки з нею, для цього необхідно попередньо зустрітися (три-шість разів); налаштувати дитину на розмову (дитина будь-якого віку повинна йти на допит, усвідомлюючи, чому і для чого вона тут); попередити про те, що під час допиту буде проводитися відеозйомка.

Корисно звернутися до фахівців (вихователя, психолога), які мають досвід роботи з дітьми відповідної вікової категорії, щоб краще підготуватися до проведення допиту. Доцільно підготувати перелік питань та проконсультуватися з компетентним фахівцем – чи будуть ці питання зрозумілими для дитини з урахуванням її актуального словникового запасу; варто підготувати наочний матеріал (іграшки, макети, фотографії, малюнки тощо), тому що дитині іноді легше показати, ніж сказати.

Підготовка наочного матеріалу має свої певні особливості. Так, у підборі іграшок, ляльок для дітей дворічного віку можна використовувати безстатеві ляльки. Однак уже трьохрічна

дитина розрізняє вік людей (немовля, дівчина, хлопець, тьотя, дядя, дід, бабука), усвідомлює власну стать. Тому при її допиті слід застосовувати ляльок жіночої та чоловічої статі, іграшки різновікових категорій (жінка, чоловік, дідусь, бабуся, немовля, малюк, юнак, вагітна жінка тощо). При цьому перед демонстрацією іграшок слід з'ясувати, чи розуміє дитина вікові та статеві відмінності пропонованих ляльок.

Словниковий запас старшого дошкільника сягає 3500–4000 слів, деякі діти вміють читати прості тексти, писати букви, навіть нескладні слова; вони здатні досить зв'язано викладати власні думки, встановлювати причинно-наслідкові та інші зв'язки.

Допит дошкільника поділяють [5] на такі етапи:

1. *Довільна попередня бесіда.* Слідчий може ставити дитині такі запитання: Як тебе звати? У тебе є брат чи сестра? Як звати твою маму? З ким ти гуляєш? На цьому етапі відбувається адаптація дитини до слідчого і навпаки.

2. *Встановлення психологічного контакту.* Слідчий заохочує дитину розповісти про себе та рідних, підкріплює впевненість малюка у собі. Він аналізує вербальні та невербальні засоби спілкування дитини та визначає найбільш прийнятні прийоми допиту. Якщо у процесі допиту виникне потреба торкнутися гендерних питань, слідчий повинен продемонструвати дитині іграшки з вторинними статевими ознаками та з'ясувати, чи розуміє дитина відмінності.

3. *Активізація пам'яті.* Чим молодшою є дитина, тим скоріше вона забуває те, що вона бачила. Для кращого пригадування може попросити дитину намалювати те, що вона спостерігала. Важлива не якість малюнка, а процес малювання, що активізує пам'ять.

4. *Основна частина допиту.* У цій частині допиту дошкільнику послідовно ставляться запитання, які спрямовують його активність. Залежно від змісту допиту, у ньому в різних поєднаннях використовуються такі прийоми, як запитання, пояснення, показ наочного матеріалу. Дитині роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду.

5. *Уточнення показань дитини.* Для уточнення показань слід використовувати наочний матеріал: картину, іграшку, модель, предмет у натурі. Наочний матеріал викликає зацікавленість, мовну активність. Висловлювання дитини у

таких випадках безпосередньо спираються на відчуття і сприймання. Слідчий зіставляє отриману від дитини інформацію з наявною у нього і у запитально-відповідній формі намагається усунути суперечності, неточності, неясності і т. п.

6. *Складання протоколу.* Слідчий переглядає відеозапис та записує в протокол отриману під час допиту інформацію (при цьому зберігаються лексичні особливості мови неповнолітнього). Його підписує замість дитини її законний представник, який має закріплені законом відповідні права.

Уява дітей малокерована свідомістю, вона повністю залежить від обмеженого життєвого досвіду. Діти, використовують тільки те, що їм відомо, тому їхня уява в цілому бідніша, ніж у дорослих.

Під час допиту не слід допускати неприродні інтонації, зменшувальну форму слів. Діти чутливі до фальші й не мають поваги до людей, що занадто відверто намагаються сподобатися їм.

Список використаних джерел

1. Будзинська А. Як опитувати дитину: Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих : пер. з польск. [Електронний ресурс] / Аліція Будзинська. – Режим доступу: <http://www.ccf.org.ua/irc/all/view/221>. – Назва з екрана.

2. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н. П. Бочкор, О. М. Цільмак, О. В. Швед та ін. – Київ : Агентство «Україна», 2012. – 112 с.

3. Коченов М. М., Осипова Н. Р. Психологія допиту малолітніх свідків [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dnu.dp.ua/metodi/fpsih/>. – Назва з екрана.

4. Ростомова Л. М., Яковенко С. І. Культура мовлення, мислення і поведінки неповнолітніх делінквентів // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Серія Психологія, Педагогіка, Соціальна робота. – 2012. – № 6. – С. 48–52.

5. Ростомова Л. М., Яковенко С. І. Урахування інтересів дітей при розлученні батьків // Наука і освіта. – 2016. – № 9. – С. 210–214.

6. Цільмак О. М., Яковенко С. І. Методика проведення допиту дошкільника // Наука і освіта. – 2011. – № 3. – С. 95–99.